

**«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI**

**«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 1-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

OpenAIRE

**Academic
Resource
Index
ResearchBib**

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

Aholi manzilgohlari shakllanishi va rivojlanishining nazariy asoslari (Qashqadaryo viloyati misolida)

Qo'ldosheva Gulhayo Muxtor qizi

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti (PhD)

e-mail: gulhayo1994@mail.ru

Annotatsiya. So'ngi yillarda Respublikamizda aholi sonining jadal sur'atlarda o'sib borayotganligi aholi manzilgohlariga bo'lgan talabni ham oshirib bormoqda. Ayniqsa, atrofi cho'l bilan o'ralgan voha qismlarida aholi manzilgohlarini rivojlantirish birmuncha murakkab jarayon hisoblanadi. Mazkur maqolada Qashqadaryo vohasining aholi manzilgohlari geografik tadqiq etilgan. Maqolada hududdagi aholi manzilgohlarining o'ziga xos geografik o'rni, aholisi, shakllanish tarixi, aholi manzilgohlari to'g'risida mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: aholi manzilgohlari, shahrlar, tumanlar, qishloqlar, geografik o'rni, ekologik holat, sanoat, rivojlanish.

Аннотация. В последние годы стремительный рост населения в нашей Республике также увеличил спрос на жилые площади. Развитие поселений — довольно сложный процесс, особенно в частях оазиса, окруженных пустыней. В статье рассматривается географическое положение Кашкадарьинского оазиса. В статье представлены наблюдения за особенностями географического положения, численности населения, историей формирования и расселения населения в регионе.

Ключевые слова: населенные пункты, города, районы, села, географическое положение, экологическая обстановка, промышленность, развитие.

Abstract. In recent years, the rapid growth of the population in our Republic has increased the demand for settlements. The development of settlements, especially in parts of the oasis surrounded by desert, is a rather complicated process. This article studies the geographical location of the settlements of the Kashkadarya oasis. The article presents observations on the specific geographical location, population, history of formation, and settlements of the settlements in the region.

Keywords: population settlements, cities, districts, villages, geographical location, ecological situation, industry, development.

Kirish. So'ngi yillarda Respublikamizning deyarli barcha hududlarida aholi manzilgohlarini barqaror rivojlanishini ta'minlash, qulay infratuzilma sharoitlarini yaratish, hududlarning ijtimoiy-ekologik sharoitlarini yaxshilash, shaharlar bosh rejalarini ishlab chiqish hamda aholi manzilgohalarining geoma'lumotlar bazalarini ishlab chiqish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda[1,3]. Xususan, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "aholi punktlarining shaharsozlik hujjatlarini ishlab chiqish tizimini tubdan takomillashtirish va shaharsozlik hujjatlari bilan ta'minlash dasturini ishlab chiqib, amalga oshirish, aholini joylashtirishning bosh sxemasini ishlab chiqish" vazifalari belgilab berilgan[1]. Mazkur vazifalar, ayniqsa, aholi zich joylashgan Qashqadaryo viloyatida, aholi manzilgohlarini optimal tashkil etishda va barqaror rivojlanishini

ta'minlashga qaratilgan bir qator ilmiy va amaliy ishlarni jonlantirishga turtki bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Qishloq aholi manzilgohlarining aniq bir ta'rifi yo'q, ammo aytish mumkinki, shahar aholi manzilgohlari talablariga javob byermaydigan barcha aholi manzilgohlari qishloqlar hisoblanadi[4]. Shuningdek, uncha katta bo'lmagan, sanoat, transport o'rmon xo'jaligi, dam olish uylari, sanatoriyalar qoshida paydo bo'lgan kichik posyolkalar qishloq aholi manzilgohlariga tegishli bo'ladi. Dunyo bo'yicha qishloq aholi manzilgohlarining umumiy soni mavjud emas. Har bir davlat o'zining ma'muriy-hududiy tuzilishidan kelib chiqib qishloqlarni ajratishadi. Masalan, O'zbekistonda rasmiy shahar yoki shaharcha maqomini olmagan, aholisi 2000 kishigacha bo'lgan, aholisining deyarli barchasi qishloq xo'jaligida va u bilan bog'liq tarmoqlarda band bo'lgan aholi manzilgohlarini qishloq aholi manzilgohlariga kiritish mumkin. Shaharlar qaysi funksiyani bajarmasin, qaysi kattalik va salohiyatga ega bo'lmasin qishloq aholi manzilgohlarisiz, ya'ni qishloqlarsiz shaharga aylanmaydi. Bu o'rinda aholi manzilgohlarining ikkinchi yirik tarmogi qishloqlarni, qishloq aholi manzilgohlarini geografik o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi[2;3].

Shaharlar va qishloqlar geografiyasi iqtisodiy va sotsial geografiyaning eng rivojlangan yo'nalishlaridan biridir. Mazkur soha bo'yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar Respublikamizda o'tgan asrning 50-yillaridan boshlab amalga oshirilmoqda. Barchamizga ma'lumki Respublikamizning ayrim mintaqalaridagi shahar va qishloqlarni majmualari o'rganishga tadqiqotchilar tomonidan katta ahamiyat berilmoqda. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlardan biri shaharlarni va qishloqlarni o'rganishga bag'ishlangan bo'lib bu borada V.N.Smirnovning 1957-yilda nashr etilgan "Farg'ona vodiysi shaharlari" kitobi respublika shaharlarini o'rganishdagi dastlabki qadamlardan biri bo'ldi [5]. Keyinchalik mazkur sohada ToshDU (hozirgi O'zMU) iqtisodiy geografiya kafedrasida olimlari T.I.Raimov, O.B.Otamirzaev, A.S.Soliev kabi yetuk olimlarning faoliyati samarali bo'lgan. Aynan ana shu olimlar O'zbekistonda ilk bor shahar va qishloqlar geografiyasiga oid mukammal tadqiqot ishlarini olib borishgan. Jumladan, Qashqadaryo viloyat qishloq aholi manzilgohlarining geografik xususiyatlari va ularning rivojlanishiga dek, aholi manzilgohlarining tiplari, shahar aholi manzilgohlari, qishloq aholi manzilgohlari to'g'risida ham ko'pgina ishlar amalga oshirilgan.

Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyati shahar va qishloqlarning geografik o'rganish obyekti sifatida tadqiq etishda G.M.Lappo, B.S.Urlanis, A.S.Soliyev, O.B.Ata-Mirzayev, E.A.Axmedov, Z.N.Tojiyeva, N.Q.Komilova, A.M.Mavlonov, M.A.Kadirov, O.L.Muhammedov, P.R.Qurbonov, M.A.Fayzullayev va boshqa mualliflarning shu sohada bajargan ilmiy tadqiqot ishlarini metodologik asos sifatida olingan.

Asosiy qism. Qashqadaryo viloyati-O'zbekiston Respublikasi tarkibidagi viloyat. Qashqadaryo viloyati 1920-yilning sentabr oyiga qadar Buxoro amirligi tarkibida bo'lgan. 1920-yilda Buxoro Respublikasi tashkil topgach, Qashqadaryo tarkibida Qarshi, G'uzor va Shahrisabz uездlari bo'lgan alohida viloyat sifatida uning tarkibiga kiritiladi. 1924-yil 1-noyabrda markazi Qarshi shahri bo'lgan

alohida viloyati maqomiga ega bo'ldi. 1927-yil 17-fevraldan 1938-yil 15-yanvarigacha okrug maqomiga ega bo'lgan va 1938-yilda Buxoro viloyati tashkil etilgach Qashqadaryo okrug sifatida yana shu viloyat tarkibiga kiritildi. Buxoro 1943-yilda Qashqadaryo alohida viloyat sifatida tiklandi. 1943-yil 20-yanvarda qayta tashkil etildi, keyinroq qisqa muddat (25.XII.1960-25.OI.1964) Surxondaryo viloyatiga qo'shib yuborildi. 1964-yil 7-fevraldan Qashqadaryo viloyati qayta tashkil etildi. Respublikaning janubi-g'arbida Qashqadaryo havzasida, Pomir-Oloy tog' tizmasining g'arbiy chekkasida, Amudaryo va Zarafshon daryolari, Hisor va Zarafshon tizma tog'lari orasida. Shimoli-g'arbdan Buxoro va janubi-sharqdan Surxondaryo viloyatlari, janubi-g'arb va g'arbdan Turkmaniston Respublikasi, sharqdan Tojikiston Respublikasi hamda Samarqand viloyati bilan chegaradosh. Maydoni - 28,5 ming km². Aholisi - 3,639,318 kishi (3-o'rin) (2025 yil 1-yanvar holatiga). Tarkibida 14 ta tumani (Dehqonobod, Kasbi, Kitob, Koson, Ko'kdala tumani), Mirishkor, Muborak, Nishon, Qamashi, Qarshi, Yakkabog', G'uzor, Shahrisabz, Chiroqchi, 12 ta shahar (Beshkent, Kitob, Koson, Muborak, Tallimarjon, Chiroqchi, Shahrisabz, Yakkabog', Yangi Nishon, Qamashi, Qarshi, G'uzor), 4 ta shaharcha (Yangi Mirishkor, Dehqonobod, Miroqi, Eski Yakkabog', Pomuq), 147 ta qishloq fuqarolari yig'ini, 1064 ta qishloq bor (2005).

Qashqadaryo viloyatida aholining aksariyat qismi qishloqlarda yashashidan kelib chiqqan holda, aholi manzilgohlari to'rida asosan qishloq aholi manzilgohlari ko'pchilikni tashkil qiladi. Viloyatda shahar aholi manzilgohlari to'ri juda sust shakllangan. Vaholanki, tumanning qulay geografik o'rni shaharlar rivojlanishi uchun yetarlicha imkoniyatlar yaratadi.

Viloyatdagi barcha aholi manzilgohlari yaqin yillarda tashkil etilgan bo'lib, ularning katta-kichikligi, arxitektura landshafti, aholisi, aholining milliy, etnik tarkibi, madaniyati, ekologik holati va turizm salohiyati turfa xil bo'lib, asosan, cho'l zonasi tabiatini zida uy unlashtirgan.

1-jadval.

Qashqadaryo viloyatining doimiy aholisi to'g'risida ma'lumot
(2025-yil 1-yanvar holatiga)

№	Hududlar	Jami			Shahar aholisi			Qishloq aholisi		
		Jami	erkaklar	ayollar	Jami	erkaklar	ayollar	Jami	erkaklar	ayollar
	Qashqadaryo viloyati	3639318	1845399	1793919	1552993	787665	765328	2086325	1057734	1028591
1	Qarshi sh.	300777	150384	150393	300777	150384	150393	0	0	0
2	Shahrisabz sh.	150138	76219	73919	150138	76219	73919	0	0	0
3	G'uzor	226 970	115 267	111 703	53 377	27 220	26 157	173 593	88 047	85 546
4	Dehqonobod	162 725	82 950	79 775	30 942	15 970	14 972	131 783	66 980	64 803
5	Qamashi	299 825	152 696	147 129	71 032	37 094	33 938	228 793	115 602	113 191
6	Qarshi	279 491	139 296	140 195	101 205	50 924	50 281	178 286	88 372	89 914
7	Koson	319 365	162 478	156 887	167 568	85 263	82 305	151 797	77 215	74 582
8	Kitob	287 673	146 574	141 099	106 658	54 573	52 085	181 015	92 001	89 014

9	Mirishkor	132 291	67 540	64 751	49 650	25 433	24 217	82 641	42 107	40 534
10	Muborak	95 236	48 179	47 057	75 627	38 197	37 430	19 609	9 982	9 627
11	Nishon	170 605	85 406	85 199	101 634	50 762	50 872	68 971	34 644	34 327
12	Kasbi	217 810	111 233	106 577	84 167	42 824	41 343	133 643	68 409	65 234
13	Kukdala	194 383	99 881	94 502	30 321	15 464	14 857	164 062	84 417	79 645
14	Chiroqchi	274 513	139 141	135 372	78 488	40 204	38 284	196 025	98 937	97 088
15	Shaxrisabz	239 229	121 806	117 423	57 560	29 031	28 529	181 669	92 775	88 894
16	Yakkabogʻ	288 287	146 349	141 938	93 849	48 103	45 746	194 438	98 246	96 192

*Izoh: Jadval Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumoti asosida tuzildi.

Geografiyada bo'lgani kabi iqtisodiyotda ham aholi zichligiga alohida e'tibor qaratiladi. Aholi zichligi ma'lum bir hududda joylashgan aholi sonini ifodalovchi iqtisodiy geografik mezon bo'lib, u resurslar manbai hisoblangan hududdagi kishilarning hayot kechirishi va ishlab chiqarishi uyg'unlashgan munosabatni ifodalaydi. «Aholi zichligi» hududning sig'imini tavsiflaydigan ma'lum ko'rsatkich – bu aholi sonining u egallagan hududga bo'lgan nisbatida namoyon bo'ladi [5]. Umuman olganda aholi va aholi punktlari murakkab obyekt sifatida namoyon bo'ladi. O'z navbatida bunday murakkab obyektlarni kompleks o'rganishda tizim-tarkib, iqtisodiy-matematik, taqqoslash, hududiy tahlil, statistik, bashoratlash va kartografik usullar asosida tadqiq etishni talab etadi

Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jalik mahsulotlarini yetishtirish hamda yoqilg'i resurslarini qazib olish bo'yicha O'zbekistonda muhim o'rin egallaydi. Viloyat respublikada qazib olinadigan tabiiy gazning 88 %, neftning 92 %, kondensatning 99,6 %, oltingugurtning 100 % ni beradi.

Qashqadaryo respublikada eng ko'p don va paxta yetkazib beradigan viloyatdir. O'zbekistonda tayyorlanadigan yalpi qishloq xo'jaligi mahsulotining 10,2 %,shu jumladan, paxtaning 11,8 %, g'allaning 12 %, qorako'l terining 19 % viloyat hissasiga to'g'ri keladi. Tabiiy gaz, kondensat va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchi tarmoqlar rivojlanmoqda. Viloyatda 1,1 ming kichik korxona, 40,6 ming mikrofirma bor. Bular sanoat, qurilish, savdo va umumiy ovqatlanish, qishloq xo'jaligi va boshqalar korxonalardan iborat.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki Qashqadaryo viloyati, jumladan, qishloq va shahar aholi manzilgohlari shakllanishida suv eng asosiy rinda turgan va hududning kelajak istiqbolini belgilashda ham suv resurslari dolzarb b lib qoladi.

Qashqadaryo viloyati shahar aholi manzilgohlarining rivojlanish istiqbollari belgilash va hududdagi mavjud geoekologik muammolarni yumshatish bo'yicha xulosalar va takliflar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

1. Yer resurslari cheklanganligi bois qishloq joylarida qurilayotgan yangi xonadonlar hajmi va strukturasiga oid standartlar ishlab chiqish lozim.

2. Tuman markazi va hududdagi agro-shaharchalarda ko'p qavatli uylar qurish ko'lamini oshirish va bu orqali cheklangan yer va suv resurslarini tejash maqsadga muvofiq.

3. Cho'l zonasiga yondosh joylashgan aholi manzilgohlarini cho'l zonasidan tabiiy ihotaga orqali himoyalash va hududlarni cho'llashishdan saqlash lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi PF-60-son farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>.

2. Qurbonov P.R. Kichik hududlarda urbanizatsiyaning rivojlanishi (Janubiy O'zbekiston qishloq tumanlari misolida). O'zbekiston geografiya jamiyati axboroti. 37-jild. T., 2011.

3. Soliyev A.S., Tashtayeva S.K., Egamberdiyeva M.M. Shaharlar geografiyasi // O'quv q'llanma. Toshkent: 2018. 3-41 b.

4. Tojiyeva Z.N. Aholi geografiyasi. -T.: «Fan va texnologiya», 2019.368 bet.

5. Ковалев С.А. Сельское расселение. – М.: МГУ, 1963. – 370 с.

